

Mladá veda

Young Science

**Remeselníci pracujúci so sklom
v období raného novoveku**

Informačné systémy v systéme zdieľaných bicyklov

**Vlády SR a vývoj starobného dôchodkového
sporenia na Slovensku**

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 2, ročník 8., vydané v decembri 2020

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Aponiovská knižnica, Oponice. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

POSTAVENIE POTRAVINÁRSKEHO PRIEMYSLU V NÁRODNOM HOSPODÁRSTVE SLOVENSKA

POSITION OF THE FOOD INDUSTRY IN THE SLOVAK ECONOMY

Mariana Dubravská¹

Autorka pôsobí ako odborná asistentka na Fakulte manažmentu Prešovskej univerzity v Prešove. Vo svojom výskume sa venuje problematike riadeniu podnikov v kontexte globalizácie a integrácie.

Author is a lecturer at Faculty of Management at University of Prešov. In her research and publication activities she deals with an issue of organization and business management in the context of globalization and integration tendencies.

Abstract

Agriculture and the food industry are important sectors of economic activity. They are an integrated part of the national economy. The aim of the paper is to analyze the position of the food industry in the national economy of the Slovak republic.

Key words: food industry, national economy, Slovak republic

Abstrakt

Poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel predstavujú významné odvetvia ekonomickej aktivity. Sú integrovanou súčasťou národného hospodárstva. Cieľom príspevku je analyzovať postavenie potravinárskeho priemyslu v národnom hospodárstve SR.

Kľúčové slová: potravinársky priemysel, národné hospodárstvo, Slovenská republika

Úvod

Potravinársky priemysel predstavuje veľmi dôležité odvetvie, ktoré nadväzuje na poľnohospodársku prvovýrobu, vytvára služby, poskytuje pracovné miesta, má významný vplyv na rozvoj regiónov a zabezpečuje výživu obyvateľstva. Potravinársky priemysel má na Slovensku dlhodobú tradíciu. Vychádza z historicky veľmi kvalitnej výroby, garantovanej prísnu legislatívou a patrí medzi rozhodujúce výrobné odvetvia. Celková konkurencieschopnosť potravinárskeho odvetvia bola výrazne ohrozená najmä v dôsledku nedostatku investičného kapitálu, prípravou na vstup do EÚ, otvorenia trhu, nástupu

¹ Adresa pracoviska: Ing. Mariana Dubravská, PhD., Katedra ekonómie a ekonomiky, Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita, Konštantínova 16, 080 01 Prešov
E-mail: mariana.dubravska@unipo.sk

obchodných reťazcov, nevyváženému cenovému vývoju a nedostatočnej skúsenosti v oblasti obchodu a marketingu (MPSR 2014).

Potravinársky priemysel SR podobne ako ostatné odvetvia hospodárstva SR už od roku 2004 funguje v rámci trhu Európskej únie. Zvládol prispôbenie sa európskym požiadavkám.

V rámci harmonizácie s legislatívou EÚ potravinári vynaložili značné úsilie ako aj finančné prostriedky. Svoju úlohu zohráva aj schopnosť manažérov jednotlivých subjektov, ktorá do značnej miery napovie, či pre podniky vstup do EÚ z hľadiska rozšírenia možností odbytu bol viac príležitosťou alebo hrozbou.

Jadro

Vstup Slovenska do Európskej únie bol sprevádzaný rôznymi očakávaniami aj v slovenskom poľnohospodárstve. Komplexné efekty v kontexte so vstupom, vzhľadom na krátkosť časového obdobia, sa ešte výraznejšie nestačili prejavíť. Rok 2004 bol prelomovým a poľnohospodárske podniky sa prispôbovali meniacim sa ekonomickým podmienkam. V intenciách Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie bol zavedený mechanizmus administrácie a vyplácania podpôr. Podporami, ktoré sa stali zárukou pre komerčné banky, sa zabezpečil prístup poľnohospodárskych podnikov k cudzím zdrojom. Štandardizovali sa daňové podmienky. Na druhej strane rozšírením spoločného trhového priestoru sa zostrila konkurencia a zvýšená ponuka tovarov ovplyvnila realizačné ceny, tržby a tým hospodársky výsledok poľnohospodárskych podnikov (Chrastinová 2005).

K významným zmenám dochádza za posledné roky aj v potravinárskom priemysle. Ide najmä o zvyšovanie podielu zahraničného kapitálu a zaradenie sa do medzinárodných podnikateľských sietí. Potravinárske odvetvie prekonalo náročné obdobie technicko-technologických inovácií, prispôbenie sa náročným organizačným normám legislatívy pri výrobe, distribúcii a predaji potravinárskych komodít (Šima 2006)

Portál Potravinárskej komory Slovenska (2020) hovorí že, nakoľko je výroba potravín podfinancovaná a neschopná konkurencie voči zahraničným dodávateľom, je potrebné vyčleniť dostatočné množstvo finančných prostriedkov na zvýšenie jej konkurencieschopnosti. Napríklad Maďarsko v tomto plánovacom období spoločnej poľnohospodárskej politiky preinvestovalo v rokoch 2014 – 2019 do potravinárskeho priemyslu skoro 1 miliardu eur. V rámci špecifických cieľov budúcej Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ by pritom išlo o naplnenie nasledovných cieľov:

- posilniť orientáciu na trh a zvýšiť konkurencieschopnosť vrátane intenzívnejšieho zamerania sa na výskum, technológiu a digitalizáciu
- uľahčiť podnikateľskú činnosť vo vidieckych oblastiach
- zlepšiť reakcie poľnohospodárstva EÚ na požiadavky spracovateľského priemyslu a spotrebiteľov týkajúce sa potravín a zdravia vrátane bezpečnosti, výživnosti a udržateľnosti potravín, plytvania potravinami, ako aj dobrých životných podmienok zvierat.

Slovenská republika je v súčasnosti producentom agrárnych komodít, ktoré sa vyvážajú do zahraničia, pričom do Slovenskej republiky sa dovážajú výrobky s vyššou pridanou hodnotou. Pokiaľ Slovenská republika podporuje prvovýrobu, je potrebné, aby sa takto investované

finančné prostriedky ďalej zhodnotili využitím surovín v domácom spracovateľskom odvetví, ktoré potrebuje kvalitnú surovinu za prijateľné ceny.

Výsledky hospodárenia potravinárskeho priemyslu

Tendencie vývoja základných makroekonomických ukazovateľov (hrubá pridaná hodnota, medzispotreba, tvorba hrubého fixného kapitálu, zamestnanosť, priemerná mesačná mzda, zahraničný obchod) ekonomiky SR a jej odvetví - pôdohospodárstva a potravinárstva - sa odrazili na medziročných zmenách v účasti pôdohospodárstva a potravinárstva na ekonomike SR tak, že v roku 2018 (viď tabuľka 1):

1. podiel odvetvia pôdohospodárstva na hospodárstve SR sa znížil pri väčšine hodnotených ukazovateľov, a to nasledovne: pri THFK v bežných cenách (0,64 p. b.), priemernej mzde (0,63 p. b.), HPH v bežných cenách (0,09 p. b.), pri zamestnanosti (0,08 p. b.) a pri medzispotrebe (0,01 p. b. v b. c.),
2. podiel odvetvia pôdohospodárstva na hospodárstve SR sa zvýšil pri ukazovateľoch medzispotreba (0,13 p. b. v s. c.) a pri HPH v stálych cenách (0,12 p. b.),
3. podiel odvetvia potravinárstva na hospodárstve SR sa zvýšil pri (dostupných) ukazovateľoch, to pri priemernej mzde (0,39 p.b.) a THFK v bežných cenách (0,04 p.b.),
4. podiel zahraničného obchodu agropotravinárstva SR na zahraničnom obchode SR klesol na celkovom vývoze (0,28 p.b.) aj na celkovom dovoze (0,13 p.b.).

Ukazovateľ	Podiel v %		Rozdiel 2018- 2017
	2017	2018	
Podiel pôdohospodárstva na:			
- hrubej pridanej hodnoty (b. c.) ¹⁾	3,44	3,35	-0,09
- hrubej pridanej hodnoty (s. c.) ¹⁾	3,48	3,60	0,12
- medzispotreby (b. c.) ¹⁾	2,30	2,29	-0,01
- medzispotreby (s. c.) ¹⁾	2,29	2,42	0,13
- tvorbe hrubého fixného kapitálu (b. c.) ¹⁾	3,07	2,43	-0,64
- zamestnanosti ¹⁾	3,05	2,97	-0,08
- priemernej mzdy ¹⁾ *	77,04	76,41	-0,63
Podiel výroby potravín a nápojov a tabak. výrobkov na:			
- hrubej pridanej hodnoty (b. c.) ¹⁾	1,43	-	-
- hrubej pridanej hodnoty (s. c.) ¹⁾	0,91	-	-
- medzispotreby (b. c.) ¹⁾	2,37	-	-
- medzispotreby (s. c.) ¹⁾	2,47	-	-
- tvorbe hrubého fixného kapitálu (b. c.) ¹⁾	1,39	1,43	0,04
- zamestnanosti ¹⁾	1,96	-	-
- priemernej mzdy ¹⁾ *	88,08	88,47	0,39
Podiel zahraničného agropotravinárskeho obchodu na:			
- vývoze ²⁾	3,82	3,53	-0,28
- dovoze ²⁾	5,90	5,78	-0,13

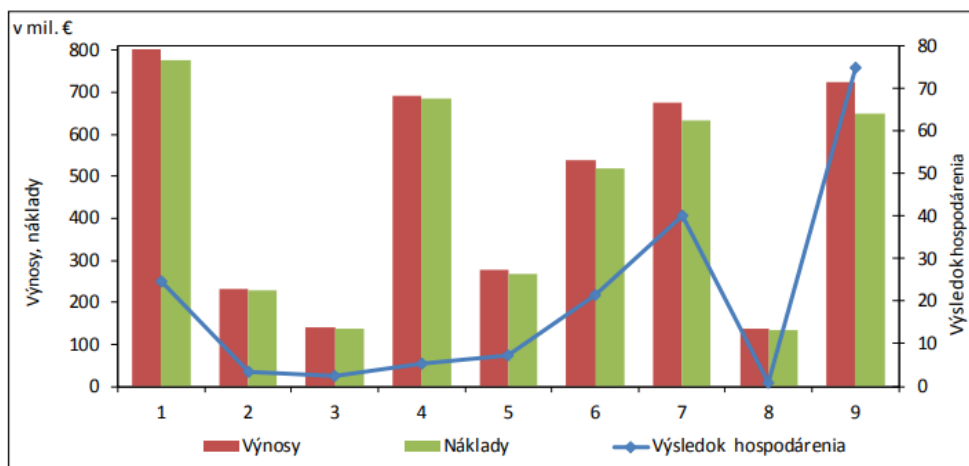
Tabuľka 1 - Podiel pôdohospodárstva a potravinárstva na základných ukazovateľoch hospodárstva SR

Zdroj: VUEPP 2019

Podľa predbežných údajov Štatistického úradu SR dosiahol potravinársky priemysel (výroba potravín, nápojov a tabakových výrobkov) za rok 2018 kladný výsledok hospodárenia pred zdanením vo výške 191,5 mil. €, čo bolo o 17,3 % viac ako v predchádzajúcom roku (viď tabuľka 2 a graf 1).

Ukazovateľ	Priemer 2013 – 2017	2016 defin.	2017 defin.	2017 predbež.	2018 predbež.	Index 2018/2017
Výnosy	4 463,9	4 330,2	4 666,8	4 386,0	4 514,1	102,9
Náklady	4 349,9	4 258,2	4 567,3	4 222,9	4 322,6	102,4
Výsledok hospodárenia	114,0	72,0	99,5	163,2	191,5	117,3

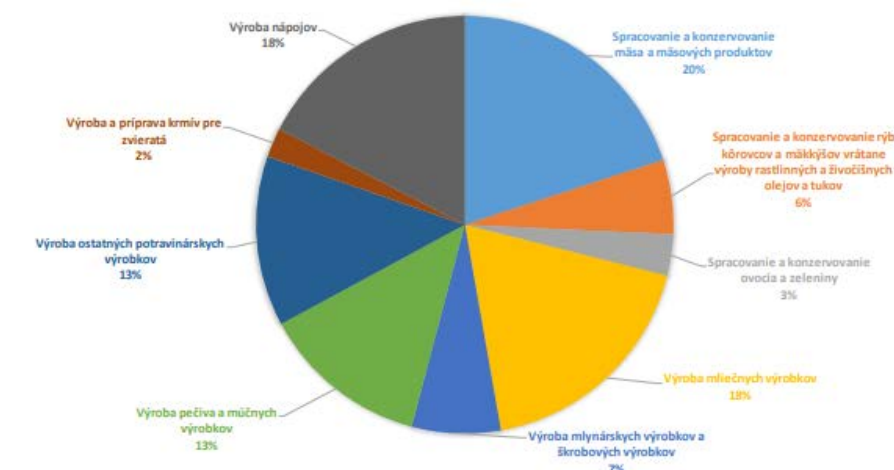
Tabuľka 2 - Vývoj výsledku hospodárenia za výrobu potravín, nápojov a tabakových výrobkov
Zdroj: VUEPP 2019

Graf 1 - Výnosy, náklady, výsledok hospodárenia za výrobu potravín a nápojov SR v roku 2018
Zdroj: VUEPP 2019

V roku 2018 sa priemyselná produkcia potravinárskych výrobkov, vyjadrená indexom priemyselnej produkcie podľa ŠÚ SR, odvetví výroba potravín, nápojov a tabakových výrobkov medziročne zvýšila.

Na výrobe výrobkov potravinárskeho priemyslu SR mali rozhodujúci podiel podniky s 20 a viac zamestnancami (216 podnikov), ktoré vytvorili kladný výsledok hospodárenia, ktorý medziročne vzrástol o 27,8 mil. € na úroveň 180,3 mil. €. Z celkového počtu podnikov ziskové podniky predstavovali tri štvrtiny a vytvorili zisk v objeme približne 217 mil. €. Tržby za vlastné výrobky a z predaja služieb vo výrobe potravín a nápojov SR v roku 2018 medziročne vzrástli o 4,3 % na 3 187 mil. €. Ako znázorňuje graf 2, z hľadiska podielu na celkových tržbách za vlastné výrobky a z predaja služieb v roku 2018 dominoval odbor spracovania a konzervovania mäsa a mäsových produktov (20,0 %), výroba mliečnych výrobkov (18,3 %) a výroba nápojov (17,4 %).

Graf 2 - Štruktúra tržieb za vlastné výrobky

Zdroj: VUEPP 2019

Všetky disproporcie vo vývoji poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu za posledných tridsať rokov sa v konečnom dôsledku negatívne odzrkadlili vo vývoji agropotravinárskeho zahraničného obchodu a v podieli slovenských výrobkov na domácom trhu (Koncoš 2020).

Slovensko sa otriasa v návale dovozov zahraničných agropotravinárskych výrobkov. Taký masívny pretlak komodít z cudziny tu ešte nebol. Potvrdzujú to údaje štatistického úradu SR.

Vývoj zahraničného obchodu SR bol v roku 2018 charakteristický podobným vývojom celkového a agropotravinárskeho zahraničného obchodu. Pokiaľ celkový zahraničný obchod mal dynamicky rastúci trend, agropotravinársky zahraničný obchod vykazoval rastúci trend len na strane dovozu. Nárast agroimportu pri súbežnom poklese agroexportu viedol k zvýšeniu negatívnej obchodnej bilancie až o 266,2 mil. € (19,3 %) a záporné saldo dosiahlo – 1 648,1 mil. €. Z hľadiska teritoriálnej štruktúry agroobchodu dominantné postavenie si naďalej upevňujú členské krajiny EÚ.

Ukazovateľ		Q2013-2017	2017	2018 ¹	Index 2018/2017	Index 2018/Q2013-2017
Zahraničný obchod za SR celkom HS 01-99	Vývoz	68 273	74 757	79 786	106,7	116,9
	Dovoz	64 482	71 706	77 326	107,8	119,9
	Obrat	132 755	146 463	157 112	107,3	118,3
	Saldo	3 790	3 051	2 460	80,6	64,9
z toho: agropotrav. sektor za SR celkom HS 01-24	Vývoz	2 886	2 852	2 820	98,9	97,7
	Dovoz	3 974	4 234	4 468	105,5	112,4
	Obrat	6 860	7 085	7 288	102,9	106,2
	Saldo	-1 089	-1 382	-1 648	119,3	151,4
v tom: zahraničný obchod agrosektoru SR s EÚ HS 01-24	Vývoz					
	Dovoz	2 762	2 724	2 709	99,5	98,1
	Obrat	3 621	3 858	4 031	104,5	111,3
	Saldo	6 384	6 581	6 741	102,4	105,6

Tabuľka 3 - Vývoj zahraničného obchodu, v mil. €

Zdroj: VUEPP 2019

Na celkovom vývoze poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov sa vývoz do krajín EÚ-28 podieľal 96,1 % a dovoz z krajín EÚ-28 90,2 % na celkovom dovoze. Medzi skupiny

výrobkov, ktoré dosiahli za sledované obdobie najvyššiu hodnotu vývozu patria výrobky skupiny 04 – mlieko, mliečne výrobky, vajcia a med, skupiny 10 – obilie, skupiny 12 – olejnaté semená a plody, ďalej išlo o čokoládu, kávu, potravinové prípravky, pekársky tovar, cukrovinky, slad, hydínové mäso, ostatné cukry a živé ošipané. V slovenskom dovoze medzi skupiny výrobkov, ktoré dosiahli za sledované obdobie najvyššiu hodnotu dovozu patria výrobky skupiny 02 – hovädzie, bravčové a hydínové mäso, skupiny 22 – nealkoholické a alkoholické nápoje a ocot, skupiny 04 – mlieko, mliečne výrobky, vajcia a med, ďalej išlo o dovozy čokolády, potravinových prípravkov, pekárskych výrobkov, kávy, cigariet, krmív, párkov a salám a konzervovaného mäsa (VUEPP 2019).

Zahraničný obchod je v uplynulých dvadsiatich rokoch jeden z najvýznamnejších faktorov ekonomického rastu svetovej ekonomiky a účinný nástroj k obmedzovaniu negatívnych vplyvov limitovaných zdrojov. Vývoj zahraničného obchodu SR bol v roku 2018 charakteristický podobným vývojom celkového a agropotravinárskeho zahraničného obchodu. Pokiaľ celkový zahraničný obchod mal dynamicky rastúci trend, agropotravinársky zahraničný obchod vykazoval rastúci trend len na strane dovozu. Pokračoval import potravinárskych výrobkov zo zahraničia obchodnými reťazcami, čím sa vytvárali predpoklady pre narastajúcu závislosť Slovenska od dovezených komodít mierneho pásma, pre ktoré má Slovensko vhodné podmienky na ich výrobu. Čo sa týka zahraničného obchodu EÚ s agrokomoditami, hodnota vývozu agropotravinárskych výrobkov z krajín Európskej únie dosiahla celkom 151,2 mld. euro (nárast o 10% od decembra 2018) a dovozy ráтали na 119, mld. euro (nárast o 2,5% oproti 2018). Dnes, pod tlakom nejasného vývoja globálnej ekonomiky, hlavní výrobcovia agrokomodít vo svete riešia dilemu, či ich obchodovať ďalej, alebo si radšej udržať strategické zásoby pre domácu spotrebu. Koronavírus zrejme preverí nielen charakter, ale aj pripravenosť vlád jednotlivých štátov. A ich vzájomnú komunikáciu (Šíra 2020).

Veľkým problémom slovenského potravinárskeho priemyslu je podiel domácich výrobkov na trhu. S necelými 40 percentami podielu domácich agropotravinárskych výrobkov je Slovensko na chvoste krajín EÚ. Na porovnanie, v starých členských krajinách EÚ má domáca produkcia viac ako 80-percentné zastúpenie. Oveľa lepšie sú na tom aj v Maďarsku, Českej republike a Poľsku, kde podiel domácich potravín sa pohybuje od 70 do 80 percent (Semančík 2017). Neľahkú situáciu na trhu v predajnosti a v propagácii slovenských výrobkov a potravín sa Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky podujalo riešiť radom opatrení, ktorých cieľom je zvýšenie konkurencieschopnosti a sebestačnosti slovenských potravín a poľnohospodárskych produktov určených na priamu spotrebu (program Značka Kvality, projekt Kvalita z našich regiónov a pod.).

So zámerom oživenia výroby potravinárskeho priemyslu a zvyšovania jeho konkurencieschopnosti na domácich a zahraničných trhoch sú v nasledujúcom texte zhodnotené silné a slabé stránky odvetvia a uvedené predpoklady jeho ďalšieho vývoja.

Silné stránky	Slabé stránky
1. dostatočná domáca surovinová základňa- spracovanie mlieka, obilnín, cukru a hovädzieho mäsa 2. dovoz surovín zo zahraničia 3. dostatok pracovných síl 4. vstup zahraničného kapitálu a jeho rastúci podiel na základnom imaní 5. rast celkovej pridanej hodnoty odvetvia, produktivity práce a rentability 6. tradícia výroby kvalitných potravinárskych výrobkov 7. systémová národná legislatíva pre kvalitu a bezpečnosť potravín	1. čiastočná absencia surovín- jatočné ošípané, jatočná hydina, zelenina, ovocie z domácej produkcie 2. nedostatočný objem finančných zdrojov pre permanentnú modernizáciu spracovateľských kapacít 3. nedostatočné výdavky na výskum a vývoj 4. nedostatočná inovatívnosť 5. vysoká nákladovosť výnosov - nízke využitie existujúcich výrobných kapacít 6. stagnácia výkonnosti meraná dynamikou tržieb 7. nízka konkurencieschopnosť slovenských výrobkov na domácom a zahraničnom trhu
Príležitosti	Ohrozenia
1. stimulácia rastu pridanej hodnoty v rozhodujúcich potravinárskych odboroch prostredníctvom zvyšovania ekonomickej efektívnosti a predajnej výkonnosti 2. zvýšenie podnikových výdavkov na výskum a vývoj 3. rozvoj marketingových stratégií 4. rozšírenie portfólia výroby a jej sortimentu 5. vývoj nových, špeciálnych inovovaných produktov vrátane bioproduktov 6. rozvoj malých a stredných podnikov	1. rast objemu štandardnej produkcie na úkor produkcie vyššej kvality s následným poklesom tržieb vytvára riziko neuspokojivej investičnej aktivity pre rozvoj odvetvia 2. rýchly vývoj technológií môže viesť k ich rýchlemu morálnemu opotrebeniu a permanentnej potrebe investovania do najmodernejších technológií 3. odchod kvalifikovaných pracovníkov z niektorých potravinárskych odvetví do lepšie platených sektorov 4. permanentné vytlačovanie domácej produkcie importom z dôvodu jej nízkej konkurencieschopnosti 5. pretrvávajúca slabá kúpyschopnosť obyvateľstva

Tabuľka 4 - SWOT analýza potravinárskeho priemyslu
Zdroj: MPSR 2014

Záver

Potravinársky priemysel predstavujú významné odvetvia ekonomickej aktivity. Je súčasťou národného hospodárstva. Produkcia a spotreba potravín má v súčasnosti veľký význam pre spoločnosť. Podiel odvetvia potravinárstva na hospodárstve SR sa zvýšil pri (dostupných) ukazovateľoch v roku 2018. Zahraničný obchod je v uplynulých dvadsiatich rokoch jeden z najvýznamnejších faktorov ekonomického rastu svetovej ekonomiky a účinný nástroj k obmedzovaniu negatívnych vplyvov limitovaných zdrojov. Pokiaľ celkový zahraničný

obchod mal dynamicky rastúci trend, agropotravinársky zahraničný obchod vykazoval rastúci trend len na strane dovozu. Významný problémom slovenského potravinárskeho priemyslu je tiež podiel domácich výrobkov na trhu. S necelými 40 percentami podielu domácich agropotravinárskych výrobkov je Slovensko na chvoste krajín EÚ. Podporiť predaj slovenských potravín je cieľom štátnych inštitúcií ako aj samotných výrobcov, nakoľko bez odbytu slovenských výrobkov bude stagnovať aj samotný rozvoj potravinárskeho priemyslu ako takého.

*Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
doc. Ing. Rastislav Kotulič, PhD.*

Príspevok vznikol za podpory Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (projekt VEGA 1/0082/19 - Riadenie podnikov potravinárskeho priemyslu v kontexte dopadov globalizačných a integračných tendencií).

Použitá literatúra

1. CHRASTINOVÁ, Z. a kol. 2005. *Strednodobá vízia dosahu integračných zmien v poľnohospodárstve na hospodársku a inštitucionálnu štruktúru vidieka*. 1.vyd. Bratislava: VÚEPP, 2005. 1 s. ISBN 80-8058-396-X
2. KONCOŠ, P. 2020. [online]. [08.11.2020]. Dostupné z: <http://narodohospodari.sk/2020/10/03/p-koncos-slovenske-polnohospodarstvo-a-potravinova-bezpecnost-statu-sr/>
3. MPSR. 2014. *Koncepcia rozvoja potravinárskeho priemyslu 2014-2020* [online]. [cit.7.11.2020]. Dostupné z: <https://www.mpsr.sk/koncepcia-rozvoja-potravinarskeho-priemyslu-2014-2020/59---8878/>
4. PKS, 2020. *Strategické priority na rozvoj potravín v Slovenskej republike*, [online]. [08.11.2020]. Dostupné z: https://www.potravinari.sk/files/PKS_brozura_final.pdf
5. SEMANČÍK, M. 2017. *Predaj domácich potravín stále stagnuje* [online]. [cit. 2020-11-14]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/419225-predaj-domacich-potravin-stale-stagnuje/>
6. ŠIMO, D. 2006. *Agrárny marketing*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2006. 25 s. ISBN 80-8069-726-4
7. ŠÍRA E. 2020. *Vývoj zahraničného agroobchodu SR*, [online]. [08.11.2020]. Dostupné z: <http://jogsc.com/pdf/2020/2/vyvoj.pdf>
8. VUEPP. 2019. *Zelená správa 2019*. [online]. [08.11.2020]. Dostupné z: <https://www.mpsr.sk/zelena-sprava-2019/122---14968/>